

SOSYOLOGCA

OCAK-HAZİRAN 2019

CİLT:9 SAYI: 17

ISSN: 2146-5207

MİLLİ KİMLİĞİN OLUŞUMUNDA BİR DEĞİŞKEN OLARAK GÖÇ OLGUSU: BALKAN VE KAFKAS GÖÇLERİ

Yeliz Okay

Özet: Göç olgusu bir yerden başka bir yere çeşitli sebeplere bağlı olarak hareket etmek olarak ifade edildiğinde, olgu hem göç edeni hem de göç edilen coğrafyadaki toplumu etkileyen nitelik kazanır. Kimlik ile göç arasındaki ilişki bireysel kimliğe ilişkin aidiyetlerin göç ile dönüşüp anonimleşmesi sonucu bireyin ve göç alan toplumun kültürel kimliğini çok yönlü olarak dönüştürür. Göç olgusuna bağlı olarak ortaya çıkan bu karşılıklı etkileşim siyasal, sosyal, kültürel nitelikli toplumsal sonuçlar doğurur. Türk toplumu, dünya haritasının yeniden çizildiği süreçte Balkan ve Kafkas göçlerinin sosyal ve kültürel sonuçları ile karşı karşıya kaldığı süreçte kültürel ve entelektüel kimliğin dönüşümleri ile şekillenmiştir. Bu çalışmada Balkan Savaşları'nın sonucu olarak yaşanan göç ile Kafkasya'dan alınan göçün kültürel kimlik açısından sonuçları ele alınacaktır.
Anahtar kelimeler: Kimlik, Göç, Balkan ve Kafkas Göçleri

MIGRATION AS A VARIABLE IN THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY: BALKANS AND CAUCASIAN MIGRATIONS

Yeliz Okay

Abstract: When the phenomenon of migration is expressed as moving from one place to another for various reasons, the phenomenon becomes a factor affecting both the immigrant and the society in the migrated geography. The relationship between identity and immigration transforms the cultural identity of the individual and the community receiving immigration as a result of the anonymization of belongingness to individual identity. This interaction, which emerges as a result of the phenomenon of migration, has social, cultural and social consequences. Turkish society has been shaped by the transformations of cultural and intellectual identity in the process of redrawing the world map and facing the social and cultural consequences of the Balkan and Caucasian migrations. In this study, the emigration as a result of the Balkan Wars and the results of migration from the Caucasus in terms of cultural identity will be discussed.
Keywords: Identity, Migration, Balkan and Caucasus migrations.

MİLLİ KİMLİĞİN OLUŞUMUNDA BİR DEĞİŞKEN OLARAK GÖÇ OLGUSU: BALKAN VE KAFKAS GÖÇLERİ

Yeliz OKAY

Giriş

Göç, kavramsal anlamda karşılaşmaları ve hareketi içinde barındıran bir olgu olarak, bireysel ve toplumsal düzeyde karşılaşmaların dinamik yapısının sosyal sonuçları itibarıyla çok yönlü ele alınabilir. Özellikle Ortadoğu'nun yeniden şekillendiği süreçte göç gerçeğini toplum olarak tecrübe ederken karşılaşmaların dinamik yapısı ve toplumsal sonuçları açısından sosyolojik perspektifle düşünmek ve göç olgusunun sosyokültürel sonuçlarına odaklanmak kolaylaşırken tarihsel gerçeklerin siyasallaşması nedeni ile geçmişte aynı coğrafyada yaşanan göç tecrübelerinin bulanık bir görünüm kazandığı gözlemlenebilmektedir. Bu çalışmada Türk toplumunun 19. ve 20. yüzyılda aldığı göçlerin siyasal nedenlerinin yanında kültürel ve sosyal sonuçları ele alınırken güncel tartışmalarda bulanıklaşan kavramlar da netleştirilmeye çalışılacaktır.

Kitlesel zorunlu göçlerin sosyolojik değişkenlerinin yanı sıra barındırdığı trajik hikâyeler toplumları sarsan nitelikte bir gerçekliğe sahiptir. Kültürel belleğin aktarım özelliği sayesinde bu gerçeklik, nesiller boyu aktarılır. Bu anlamda Balkan ve Kafkas göçlerinin siyasal sosyal ve ekonomik sonuçlarının yanında travmatik dönüşümleri tetiklediği bilinen bir gerçektir. Toplum ve birey üzerindeki dönüştüren ve değiştiren etkisi itibarıyla göç olgusu üzerine yapılan çalışmalar tarih disiplininin imkânlarının yanında göç edebiyatının ve göç sosyolojisinin birikimi ile şekillenirler. Demografik değişimin toplumsal sonuçları yönüyle göç çalışıldığında genellikle politik ve apolitik kimlik değişkeni üzerindeki etkisi ele alınabilirken ekonomik, sosyokültürel ve iç-dış politika stratejilerini şekillendirmesi üzerinde de durulabilir. Dinamik eylemin yerleşik düzen üzerindeki dönüştürücü etkisi kent sosyolojisi bağlamında ele alınıp kentin kültürel dokusu ve kentlinin kültürel kimliğine etkisi düşünüldüğünde farklı değişkenler değerlendirilir. Savaş nedeniyle ülkesinden göç eden mültecilerin, geçici göçmen statüsünden kaynaklı hakları ve barındırılmalarının küresel kuralları ve şekline ilişkin uygulamaların niteliği başka değişkenleri ortaya çıkarır. Göç olgusu birey ve toplumu değiştirme ve dönüştürme yönüyle sosyolojinin perspektifinden ele alındığında söz konusu olan terminolojinin ne olması gerektiği başka bir çalışma konusuna dönüşür. Özellikle göçe ilişkin güncel tartışmalar yapılırken tarihsel gerçeklere nereden bakarak yapıldığının öneminin büyüktür. Bu anlamda Türk toplumunun Osmanlı dönemindeki çok kültürlü imparatorluk yapısından, ulus devlet sürecine geçişte yaşanan göçlerin niteliği ve göçmenlerin tanımlanışı yönüyle ele alınırken, Balkan ve Kafkas göçlerinin toplumsal yapı açısından kimlik ve kültür bağlamında etkisi güncel meselelerin de doğru olarak ele alınabilmesi için yeniden üzerinde objektif olarak düşünülmesi gereken meselelerdir. Balkan ve Kafkas göçlerinin toplumsal sonuçları, soy bağımız olan ve Osmanlı Türk kimliğinin kendi coğrafyasındaki temsilcisi olan insanların muhacir ve mübadil kimliği ile tanımlanan topluluğa dönüşmesinin ardından güncel göç tartışmaları içinde mülteci olarak anılması sosyolojik ve tarihsel bir yanılgıdır.

19. ve 20.yüzyılın günümüze uzanan siyasal koşulları içinde Balkan ve Kafkas halklarının yaşadıkları göç tecrübesi dinamik yapısı ile yerleşik nüfus açısından olduğu kadar kültürel kimliğin yeniden şekillenmesi ve mübadil ve muhacirlerin entelektüel nitelikleri olan kesimin entelektüel kimliğe ve düzene etkisini ortaya koymak güncel karmaşık bakış açısını da netleştirecektir.

Türk Milletinin ve Kültürel Kimliğin Oluşumunda Balkan, Kırım, Kafkas Göçlerinin ve Muhacir/Mübadil Göçmenlerin Etkisi

Göç olgusunun sosyoloji disiplinin meselesi haline geldiği 19. yüzyılda Batı'nın toplumsal yapısında meydana gelen değişimlerden hareketle toplumsal yapıya yönelik eleştiriler önemli bir değişkendir. Batı'nın, toplumsal, sosyolojik ve teknolojik olarak yaşadığı değişim süreci Doğu ile etkileşiminin belirleyicisi olmuştur. Bu etkileşim başta Doğu'yu tanıma çabası gibi algılansa da aslında "öteki" üzerinden kendini tanıma ve tanımlama edimi ile ilişkilidir. Batı'nın dünya egemenliği ideali sömürgecilikten başlayarak daha sonraki dönemde de ulus devletlerin kurulması sürecinin zeminini hazırlamıştır. 19. ve 20. yüzyıl kitlesel ve bireysel (entelektüel) göçlerine odaklanıldığında coğrafyalar arası geçişler toplumsal, siyasal açıdan savaşlara ve kimlik eksenli politikalara bağlı olarak ele alınabilir. 19.yüzyılda, gelişen Doğu uygarlıklarını ve Osmanlı'nın bağlı olduğu bölgeyi de Batı egemenliğine katma çabası hem Osmanlı içinde hem de Batı içinde çatışmalara neden olmuştur. Buna bağlı olarak ortaya çıkan gelişmelerde İmparatorluğun tasfiye süreci yeni göç hareketlerini doğurmuştur. Önceleri İmparatorluğa katılan yerlerle birlikte her yöne genişleyen nüfus hareketleri söz konusuysen, bu dönem göçlerinin yönü Anadolu'ya olmuştur. 19. yüzyılda yapılan antlaşmalar sonucu Kırım ve Kafkasya'dan, 20. yüzyılda Balkanlardan yoğun göç hareketleri yaşanmıştır (Yönlü, 2018: 25). 19. yüzyıl ve sonrası göçlerine yol açan temel faktör, Avrupa ülkelerinin emperyalist siyasetleri ile Balkan coğrafyasında bu dönemde gelişen ulus-devlet ve aşırı milliyetçilik uygulamalarının ortaya çıkardığı dışlamalar yanında, Kafkas ve Orta Asya Türk coğrafyasında Rus yayılcılığının ortaya çıkardığı büyük kargaşadır (Yıldırım, 2012: 76). Toplumsal değişimin temel olgusu olan göçler, 19. yüzyılda kitlesel nitelikleri ile devlet ve toplum yapısında büyük değişimlere yol açmış, toplumsal, siyasal ve kültürel olarak Türk kimliği ile karakterize edilen nüfus yapısının oluşturduğu günümüz toplumunun teşekkülünü sağlamıştır (Adıgüzel, 2019:80). 19. ve 20. yüzyıl Rumeli, Kırım, Kafkas göçlerini Müslümanların elde kalan Osmanlı topraklarına göçleri olarak ele alan Karpat (2017: 11), bu göçlerin Türk toplumunun eski yapısını değiştirerek yeni bir Türk toplumu oluşturduğunu ve millet haline geliş sürecini biçimlendirdiğini belirtir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldan önceki göç hareketleri yurt edinme ve hâkimiyet alanını genişletme fikri üzerine kurgulanmıştır (Korkmaz, 2017: 468). 19. yüzyıla gelindiğinde ise dönemin Doğu-Batı karşıtlığı temelli küresel yapısında meydana gelen siyasal, sosyal, düşünsel temelli değişim Osmanlı'nın çokkültürlü toplumsal yapısında adeta domino etkisine yol açmış, göç hareketlerinin niteliği mevcut topraklar üzerindeki siyasal ve sosyal iktidarı sürdürme anlayışına uygun olarak dönüşmüştür. Rumeli, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'ya en yakın coğrafi noktası olarak kozmopolit yapısı nedeni ile Batıdaki milliyetçilik hareketlerinden hızla etkilenmiş ve ulus devlet olma yolunda etnik

unsurların tek tek İmparatorluktan kopuş süreci başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma süreci olarak tanımlanan dönemde Balkanlarda azınlıklar bağımsızlık yolunda ilerlerken, İmparatorluk savaşlarda yenilmiş ve toprak kayıplarına uğramış ve ülkenin nüfus yapısında değişim siyasal varlığın sürmesi noktasında tehdit oluşturacak şekilde azalmıştır. Devlet, azalan nüfus sorununu çözebilmek amacıyla oldukça liberal bir göç politikası benimseyerek, din, mezhep, etnik köken farkı gözetmeksizin kabul ettiği göçmenleri imparatorluğun çeşitli bölgelerine yerleştirerek nüfus çeşitliliğini ve dolayısıyla imparatorluğun devamını sağlamayı hedeflemiştir. Rusya'nın genişlemesiyle birlikte göçmenler kitleler halinde Osmanlı'ya gelmiş ve bu göçler Osmanlı İmparatorluğu'nu politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve nüfus yapısı bakımından değiştirmiş ve dönüştürmüştür (Kale, 2015: 155).

Medeniyetlerin doğuşunun ve etkileşimlerinin göçler sayesinde olduğunu ifade eden Karpat (2017:13), Osmanlı topraklarına kitle göçlerinin 1856 yılından sonra Kırım'dan gelen göçmenlerle başladığını ve sürdüğünü ifade eder. Kırım'ın stratejik ve ekonomik önemini kavrayan Rusların Müslüman halka güvenmedikleri için topraklarından sürmeyi düşündüğünü ancak fiilen yok etmeyi düşünmediğini söyleyen Karpat (2017:14), zaman içinde Kırım'a getirilen Rus göçmenlerin sayısının artmasıyla Rusya'nın tutumunun yerli Müslüman halkın elindeki toprakların alınması ve halkın Osmanlı topraklarına göçe zorlanması şeklinde değiştiğini belirtir. Aynı şekilde Kafkaslara kuzeydeki verimli ovalara göç ettirmek suretiyle Rus asıllı Hristiyan halk yerleştirilmiştir. Böylece demografik harita zorla değiştirilmiş, Müslümanların oturduğu coğrafya Ruslaştırılmıştır. Rusların uyguladığı demografik yapıyı değiştirme politikası nedeniyle başlayan Kırım göçlerini 1864 yılı Kafkas göçleri takip etmiştir. Rusya, siyasi, askeri güvenliği bahane ederek Batı ve Orta Kafkaslardaki halkı önce katletmiş sonra kalan halkı Osmanlı topraklarına göçe zorlamıştır. Rusların kimlik siyaseti ve demografik haritayı dönüştürmeye yönelik eylemleri sonucunda Osmanlı topraklarına göçen halklar, yerli halk ile karşılaşarak bir anlamda göç neticesinde geldikleri topraklarda etkileşime dayalı yeni bir kültür dairesi oluşturmuşlardır. Kültürel kimlikleri ve bu kimliğin aktarımın başlıca değişkeni dilleri ile yurt edindikleri yeni coğrafyada yerleşik kültürle ve lisan ile etkileşimleri göçmenler kadar yerleşik toplumu da etkilemiştir. Rumeli topraklarının kaybedilmesinden ve oradan alınan göçlerden sonra Türkçülük akımının hakim olduğu siyasal anlayışın fikri ve kültürel olarak köklerinde Rusya'dan göç eden Türk entelektüellerin, şair ve yazarların etkisinin olması bu noktada dikkate değerdir.

Kafkas göçlerini, 1877-1878'den sonra Balkanlar'dan başlayan kitlesel göçler takip etmiştir. Karpat (2017:15), Balkanları, Rumeli olarak bilinen bugünkü Bulgaristan, Trakya, Makedonya Osmanlı devletinin kök saldıği yerler olarak tanımlar ve tarihsel olarak kimlik, kültür ve din birliğine sahip bu coğrafyanın siyasi olarak modernizm öncesi Türk milleti olduğunu belirtir. Rumeli'de meydana gelen ama kültürel kimliğine ilişkin kökleri Anadolu da olan bu milletin en önemli özelliği kabile, aşiret üzerinde soy, din, dil, kültür birliğine dayanan kimliğe sahip olmasıdır diyen Karpat (2017:15), aşiret ve din üzerinde bir milli Türk kimliğinin ilk kez Rumeli'de ortaya çıktığını, Türk milleti olan bu kimliğin kültürel olarak Batı Anadolu'yu kapsadığını söyler. Karpat'ın kültürel kimlik esaslı bu tespitleri Rumeli'den başlayan göç dalgasının Osmanlı'nın son döneminde cereyan eden, cumhuriyetin erken döneminde politikaların tümünün nasıl biçimleneceğini belirleyen fikir akımı

olan Türkçülük doktrininin ve kültürel milliyetçiliğin inşa sürecinin üzerindeki tesirini göstermesi bakımından önemlidir.

Türk milliyetçiliği, ticari ilişkilerin değişimi ve reformların nitelikleri; toplumda yeni ortaya çıkan tarih, edebiyat ve eğitim ile ilgili görüşler; hayır kurumları, gizli dernekler ve siyasi partilerin hazırladığı örgütsel çerçevelerin etkileşimiyle oluşmuştur (Göçek: 2002, 76) Osmanlı İmparatorluğu'na ilk Müslüman Türk göç dalgası, 1783'te Rusya tarafından ilhak edilen Kırım'dan ve hemen ardından da Volga-Ural bölgesinden ve ikinci dalga, göçmenlerin çoğunluğunu Çerkezlerin ve Türkçe konuşan Nogayların oluşturduğu Kafkaslardan gelirken; Rusya'nın 1860'larda Orta Asya'ya ilerleyişi ve Türkistan'daki Türk hanlarının yardım çağrıları, Osmanlı Devleti'nde Türk kimliğine olan hassasiyeti artırmıştır (Kushner, 2009: 66). Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan tarafından Osmanlı topraklarının zapt edilmesinin de Anadolu'ya doğru Türk ve Müslüman nüfusun göç etmesine neden olmuştur (Ahmad; 1982, 414).

19. yüzyılda milliyetçilik akımının tesiri ile Osmanlı toplumsal yapısında meydana gelen parçalanma Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hazırlayan çok uluslu savaşların ve Türk milliyetçiliğinin zeminini hazırlamıştır. 19. yüzyılda Osmanlı devleti kaybettiği topraklardan, özellikle Balkan, Kırım ve Kafkaslardan büyük göçlerle gelenler, Osmanlı toplumunun dışarıda yaşayan Türk ve Müslümanların varlığından ve Hıristiyanların bu toplumlara yaptıkları zulümlerden haberdar olmalarını sağlayarak İslam ve Türklük bilincinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Özellikle eğitim seviyesi yüksek göçmenler Rusya karşıtlığı ve anayurt özlemi temelinde bu kimlik uyanışın yaygınlaşmasında önemli işleve sahip olmuşlardır (Sarıay 1994: 31-33; Karpat 2006: 205-206; Hülür-Akça: 2007, 320). Fransız ihtilali ile ortaya çıkan toplumsal temelli akımlardan olan Romantizm akımı etrafında toplanan aydınlar ve yazarlar dinî, millî, vatanî, tarihî duyarlılıkları artırmışlar, bu konulara ağırlık vermişler; sanatta ve edebiyatta millî romantik bir üslup ve duyuş tarzı meydana getirmişlerdir (Çetişli, 2001: 57-68; Karabulut, 2019: 6). Bu akımın Bolşevik İhtilali (1917) sonrasında SSCB'de yasaklanması ve taraftarlarına hayat hakkı tanınmamasının nedeni bahsi geçen özelliklerde aranmalıdır. Türkiye'de Namık Kemal Bey, Kırım'da Gaspıralı İsmail Bey, Azerbaycan'da Hüseyinzade Ali Turan (Karabulut, 2019: 8) bu akımın etkisi ile kendi coğrafyalarında milliyetçilik fikrine dayalı bağımsızlık hareketlerinin öncüsü olmuş isimlerdir.

Göç sosyolojik bir problemdir, özellikle modern zamanlardaki temel sosyal değişimin ana semptomlarından biridir (Jansen, 1970, 3). Göç olgusunun sonucunda ortaya çıkan etkiler sadece göç eden birey ya da toplumu değil göç edilen coğrafyayı, toplumu ve bireyi de içine alan niteliktedir. Balkanlar'dan gelen göç dalgası ile Rusya ve Kırımdan gelen göç dalgası temelde aynı nedenlere dayansa da Osmanlı toplumsal yapısı ve erken Cumhuriyet dönemi toplumsal yapısı üzerinde sosyolojik anlamda farklı etkilere yol açmıştır. Özellikle Türkçülük ve Turancılık noktasından hareketle baktığımızda dönemin süreli yayınlarının, gazetelerinin ve matbu eserlerin düşüncelerin geniş kitlelere ulaşmasındaki etkilerinin büyük olduğu gerçektir. Karabulut (2019), Gaspıralı İsmail Bey'in millî duyguların ve Türkçü/Turancı fikirlerin uyanmasında "Dilde, fikirde, işte birlik" ilkesiyle çıkarmaya başladığı *Tercüman*(1883-1918)'in ve bu yolla başlatılan Cedit Hareketi'nin katkısı büyük olduğunu bu hareket kısa zamanda bütün Türk dünyasında yankı bularak Usûl-ı Cedit (Yeni Usûl) alfabesinin ve okutma usulünün bütün Rusya Türkleri arasında kabul gördü-

ğünü belirtir. Basında yer alan milliyetçi düşünceler kısa zamanda Türk kimliğinin teşekkülü için gerekli entelektüel zemini oluşturmakla kalmamış aynı zamanda belli siyasal nitelikli hareketlerin de doğmasına ortam hazırlamıştır. Bunu yanında aydınların Türkiye'ye yönelmesi söz konusu olmuş bireysel nitelikli aydın göçleri yaşanmıştır. Türkçü/Turancı aydınların Türkiye'ye yönelmesinde dinî ve millî sebepler, coğrafî yakınlık, İslam dünyası için İstanbul'un önemli bir merkez oluşu, Rusya'nın politikaları, Kafkasya ve Türkistan'daki gelişmeler ve Türkçülük hareketinin Osmanlı coğrafyasındaki yansımaları ve oluşumlar etkili olmuştur (Karabulut, 2019: 8).

Akpınar da (1994), 1908 Meşrutiyeti'nin, 1905 Rus ihtilâli ile canlanmış bulunan Rusya yönetimindeki Türklere de yeni ümitler verdiğini ve İstanbul'a tahsil için veya çeşitli sebeplerle, ileride kendi ülkelerinin bağımsızlığında rol oynayacak ya da Türkiye'de yeni bir döneme zemin hazırlayacak fikir hareketlerinin öncü isimleri olacak kişilerin geldiğini ifade eder. Bu isimleri İstanbul'da cemiyetler kurarak birçok içtimaî, siyasî faaliyetlere katıldıklarını belirten Akpınar (1994), Azerbaycan'dan bu şekilde İstanbul'a gelenler arasında Hüseyinzâde Ali Bey (Ali Turan), Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin Cavid, Mehmed Hâdi, Mehmeddağa Şahtatlı, Yusuf Vezir Çemenzeminli (Yusuf Bey Vezirof), Habib Sahir, Muciz vs. gibi isimlerin memleketlerine döndükten sonra Osmanlı-Türk fikir hayatının, edebiyatının önemli eserlerini, problemlerini Azerbaycan'a taşımada büyük rol oynadıklarını ve Türkiye-Azerbaycan arasında tarihin hiçbir döneminde görülmeyen bir kültürel yaklaşım, işbirliği 1905-1920 yılları arasında gerçekleşmiş olduğunu, buna bağlı olarak da Azerbaycan'da edebiyat ve edebî dilin Türkiye Türkçesinden büyük ölçüde etkilendiğini vurgular. Göçün verdiği imkanlara bağlı olarak ortaya çıkan karşılıklı kültürel etkileşim Türkçülük düşüncesi ve Kültürel Türkçülük ölçeğinde halka doğru hareketini de ortaya çıkarmış ve milli kimlik idealini doktrine dönüştüren Ziya Gökalp Sosyoloji'nin de imkânları ile erken Cumhuriyetin siyasal fikirlerini de biçimlendirmiştir. II.Meşrutiyet sonrası özellikle İttihat ve Terakki'nin Selanik'te yürüttüğü faaliyetler entelektüel zeminli siyasal hareketlerdi. Bu dönemde Ahmet Ağaoğlu (1869-1939), Paris döneminden iyi tanıdığı arkadaşlarının bir kısmının İttihat ve Terakki'de söz sahibi olmasından dolayı Türkiye'ye göç etmesine hazır bir zemin buldu. 1908'de *Türk Derneği* ve 1912'de *Türk Ocağı* adlı derneklerin kurucuları arasında yer alan düşünür ve siyasetçi, 1912'de Afyonkarahisar Milletvekili, İttihat ve Terakki Fırkası Umûmî merkez üyesi oldu (Karabulut, 2019: 11). Göç yoluyla Türkiye'ye gelip entelektüel katkıları olan diğer isimler ise Ahmed Ağaoğlu'nun çocukları Samet Ağaoğlu (1909-1982), Süreyya Ağaoğlu (1903-1989) ve Ahmed Caferoğlu (1899-1975) olarak sıralanabilir.

Bu noktada Balkanlar'dan Türkiye'ye doğru gelen göç Kırım ve Kafkas göçlerinden farklı olarak Osmanlı coğrafyasında kendi topraklarında yaşayan Türkler'in kitlesel göçleridir. Türkler, yaşadıkları bölgelerin Osmanlı hakimiyetinden çıkmasının sonucu olarak kendi topraklarında ekalliyet diye tanımladığımız ama milliyetçilik akımı tesiri ile bağımsızlaşarak ulusa dönuşen Rumlar ve Ermeniler başta olmak üzere diğer kozmopolit unsurların hedefine dönüşmüştür. Özellikle Osmanlı'nın bir anlamda entelektüel, siyasetçi ve asker yetiştiren kültür başkenti olan Selanik'in elden çıkması ile İttihat ve Terakki mensubu aydın ve siyasetçilerin Türkçülük düşüncesi etrafında toplanması ve Osmanlı'nın kurtuluşuna bu fikirden hareketle çareler aramaları Rumeli'de yaşayan Türklerin can ve namus güvenliklerini tehdit eden nedenlerle Anadolu'ya kendi vatanlarına göçüne zemin hazırla-

mıştır. Nüfus politikası ekseninde bu göç hareketi oldukça önemlidir. Rumeli'den göçen Türklerin iskanı Anadolu'da hak iddia eden ve bağımsızlık ilan etmeye çalışan Ermeni ve Rum azınlıkların zaten Türk coğrafyası olan Anadolu'daki nüfus gerçekliğini saptırmalarının önüne geçmiştir. Balkanlardan göçün bir kısmı Balkan coğrafyasının kendi içinde cereyan ederken çok büyük bir kısmı ise Anadolu'ya yönelmiştir. Bu coğrafyadan Türkiye'ye gelen göçlerin I. Dünya Savaşı ve sonrasında da devam ettiği dikkate alındığında genel itibariyle hem Balkanlarda hem de Türkiye'de demografik yapıyı önemli ölçüde nicel ve nitelik olarak etkilediği ortaya çıkmaktadır (Yıldırım; 2012:88). Türkçülük hareketinin doktrin olarak şekillenmesi ile ortaya çıkan Yeni Hayat görüşünün fikir babası Sosyolog Ziya Gökalp ve Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfeddin başta olmak üzere Selanik'te yolları kesişen aydınlar halkın millî kimlik etrafında toplanırken aydın-halk ikiliğini ortadan kaldıracak nitelikte dilde sadeleşme karakterli kültürel milliyetçilik hareketini başlattılar. Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi isimler özelinden hareketle, imparatorluk dâhilindeki Türk unsurlar arasında gelişme gösteren entelektüel faaliyetler ve dışarıdan gelen, Türkçü fikriyata sahip düşünürlerin de etkisiyle işlenen Türk milliyetçiliği, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Türk millî kimliğinin biçimini ve etkisini belirlemiştir (Yıldırım, 2014:94). Bu süreçte özellikle Ömer Seyfeddin'in gerek fikir yazıları gerek hikayeleri halkı kültürel kodlarına dönüşü yönünde uyaran hâlini aldı. Bu defa devlet adamı ve asker olarak görev yapan fikir adamları siyasetçi kimliklerinden çok aydın kimlikleri ile büyük göçlerin çevresinde şekillenen halkta millet olma bilincini uyandırdılar. Düşünce hareketinin biçimlendirdiği Yeni Hayat cumhuriyetin erken yıllarının da siyasal görünümünü ve kültür politikalarının niteliğini belirlemiştir.

Muhacir ve mübadil Türk halkı ile Anadolu'da yerleşik halk arasında kültürel, dinsel ve lisana bağlı birlik ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk vatandaşları olarak Türkiye Cumhuriyeti kuruluş sürecinde de Türk milleti olarak homojen görünümün temel sebebidir. Milliyetçi hareketler tesiri ile bağımsızlaşarak kopan Arap, Rum ve Ermeni halklardan farklı olarak kendi toprağında bir araya gelen Türkler sosyo-politik olarak kültürel kimliğinde, kentsel dokularında özünde tahribata yol açacak sosyolojik olaylara sebep olmamışlardır. Bu da toplumsal yapı ve kültürel süreklilik bağlamında önemlidir. Göç olgusu nitelik olarak toplumların karşılaşmalarından doğan sosyolojik karakterli dönüşümlere sebep olmaktadır. Örneğin bir bölgedeki nüfus yoğunluğunun dönüşümü, geleneksel karakteristiklerin dönüşümü ya da şehrin kültürel dokusunda meydana gelen değişim kısa sürede ortaya çıkacak göstergeler içermezken uzun sürede kültürel dönüşümün temel sebebidir.

Sonuç

Balkanlardan ve Kırım, Kafkasya'dan Türkiye'ye yapılan göçlerin oldukça önemli ancak birbirinden farklı sonuçları gerek kimlik olgusu gerekse toplumsal yapı üzerinde etkilere yol açmıştır. 19. Yüzyılın son çeyreği ile 20. Yüzyılın başında gerçekleşen bu göçler Fransız İhtilali'nin küresel etkisinin sonucu fikir hareketlerinin farklı coğrafyalarda tezahüründen kaynaklıdır olarak Balkanlarda kitlesel Kırım ve Kafkasya'da bireysel göçler görünümündedir. Özellikle Fransız İhtilali'nin kültürel ve siyasal sonuçlarının ürünü olan milliyetçilik esaslı ulus devlet kuruluş süreci Osmanlı'nın çok uluslu toplumsal yapısındaki çözümlerin sebebi olmuş ve ulus devletler çatısı altında milletlere dönüşen Osmanlı'nın

etnik unsurları toprak kaybının yanı sıra Osmanlı olarak aynı toprakları paylaştıkları Türk komşularının yaşam alanlarını daraltarak göçü tek çare olarak görmelerine sebep olmuşlardır. Aynı şekilde Kafkas ve Kırım göçleri ile Türkiye'ye ulaşan aydınlar Türkçülük fikrinin Türkiye'de Osmanlı'nın kurtulması için tartışılan fikirler arasında yer almasını sağlamış İttihat ve Terakki çevresinde Türkçülük çatısı altında toplanan aydın ve siyasetçileri etkilemişlerdir.

Sonuç olarak, göç olgusu ister bireysel ister kitlesel nitelikli olsun karşı karşıya gelen toplumları sosyal, kültürel ve ekonomik yönden değiştiren niteliktedir. Türk milli kimliğinin altında yatan entelektüel zeminin göç olgusu ile şekillenmesi ve Balkan göçleri ile Osmanlı'nın Avrupa ve Anadolu'da aynı etnik özelliklere sahip ancak ümmet bilinci ile yaşayan sosyokültürel kodları aynı Türk halkının milli kimlik esasına dayalı Türk milletine dönüşmesi göçün toplumsal niteliğini ortaya koymasından önemlidir.

Kaynaklar

- Ahmad Feroz** (1982). "Unionist Relations With The Greek, Armenian and Jewish Communities of the Ottoman Empire, 1908-1914", (Ed. B. Braude, B. Lewis), *Christians and Jews in The Ottoman Empire*, Vol. I, New York: Holmes and Meier Publishers, s. 401-434.
- Adıgüzel, Yusuf** (2019). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Nobel Yayıncılık,
- Akpınar, Yavuz** (1994). *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Çetişli, İsmail** (2001), *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2001, ss: 57-68.
- Göçek, Fatma Müge** (2002), "Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, (Editör: Tanıl Bora), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hülür, Himmet - Akça, Gürsoy** (2007), "İmparatorluktan Cumhuriyete Siyasal Bütünlük ve Ulusalcılık Söylemi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 1, Sayı: 22.
- Karabulut, Ramis**. (2019), "XX. Yüzyıl Başlarında Türkiye'ye Yönelen Azerbaycanlı Şair ve Yazarlar". *Loji*. Cilt: 2, Sayı: 3.
- Karpat, Kemal H.** (2004). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, (Çev. Recep Boztemur), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Karpat, H. Kemal** (2006). *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, (Çev. Dilek Özdemir), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Kale, Başak** (2015). "Zorunlu Göçün 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkileri". *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. Ed. M. M. Erdoğan, A. Kaya. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kushner David** (2009). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, 1876-1908*, (Çev. Şevket S. Türet), İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sarmay, Yusuf** (1994). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Jansen, C.J.**(1970). "Migration: A Sociological Problem", *Readings in the Sociology of Migration*, Exeter Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Emre** (2014). "Türkiye'de Milliyetçilik ve Milli Kimlik: Türkçülüğün Keşfi ve Ulus-Devletleşme Sürecinde Türk Milli Kimliği", *International Journal of Social Science*.

Sayı: 28.

Yıldırım, Seyfi (2012). “Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri”. *CTAD*, Yıl: 8, Sayı: 16.

Yönlü, Kübra Yücel (2018), *Göç Sosyolojisi*, İstanbul: Doğu Kitabevi.